

SEMAVÎ EYİCE

**Prof. Albert Gabriel'in
Türk Sanatı Dışındaki Çalışmaları**

çs No: ab 271

e No: ab 267

İSTANBUL 1957

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. *06291*

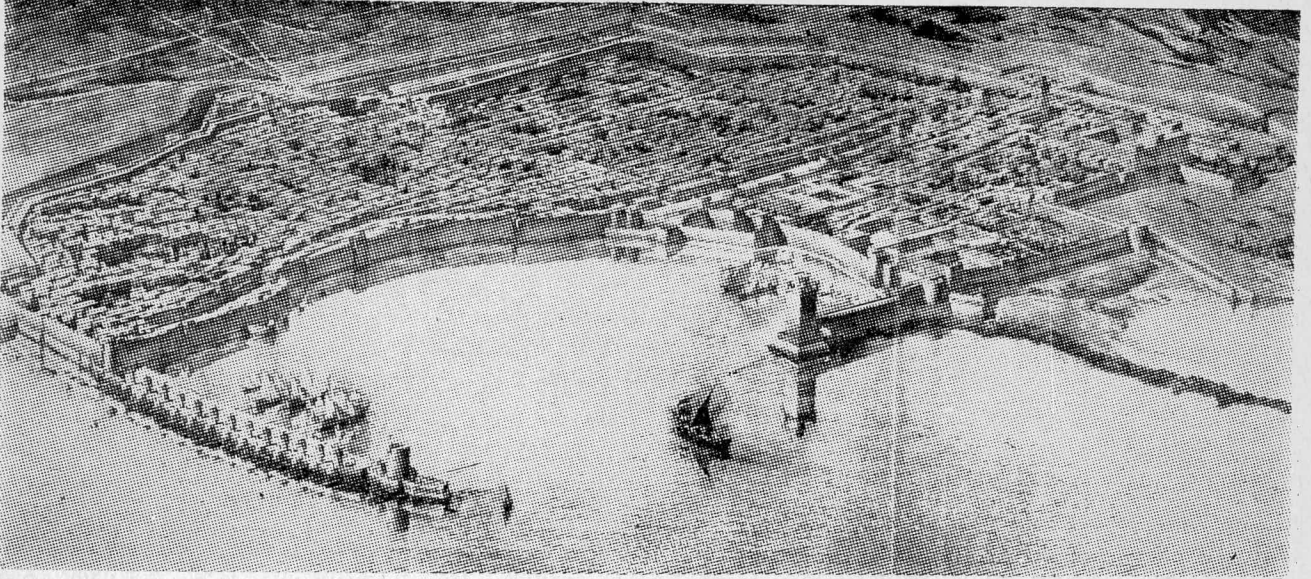
SINIFLAMA NO.

06267

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

Prof. Albert Gabriel'in Türk sanatı dışındaki çalışmaları

Rodos'un 16. Asır manzarası
Rhôdes au XVI. Siècle

Bu yazı, Prof. A. GABRIEL'in Fransız Arkeoloji Enstitüsü müdürlüğünden ayrılması münasebetile 22 Ekim 1956 Pazartesi günü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde verilen konferanslardan birine esas teşkil etmiştir.

Bugün Albert Gabriel denilince hatıra Anadolu Türk sanatını en iyi tanıyan bir mütehas-sıs gelmektedir. Halbuki tam kırkbeş yıl önce, Paris'te mimarî «Salon»unda teşhir edilen proje ve rölöveler arasında, **Atina Fransız Enstitüsü** mensuplarından genç bir mimarın **Delos** kazılarına dair renkli muhteşem levhalarını görenler, Yunan tanrılarında Apollon'un yurdu sayılan **Delos**'un abidelerine yeniden hayat veren bu usta ve artist kalemin, bir gün bambaşka bir çevrenin, o sıralarda hemen hemen tamamen meçhul olan Türk sanatının hizmetine gireceğini akıllarına bile getirmezlerdi(1). 1877 de başlayan **Delos** adası kazıları, **Duc de Loubat**'nın maddî yardımı ile 1902 den itibaren büyük bir hızla geliştiği sırada, 1908-1909 yıllarında burada çalışan arkeolog-mimarların arasında A. Gabriel'in adına da rastlıyoruz. M. Ö. 3. asrın sonlarına ait üstü kapalı umumî bir gezinti ve ticarî görüşme yeri olan **hypostyle** (= direkli) salona dair **G. Leroux**'nun yayınladığı esere(2), hassas kaleminden çıkan levhalar ve teknik incelemeler ile katılan mimar Gabriel böylece, o devrin sanatla meşgul olan her insanı gibi İlkçağ sanatı, Antik sanat ile temasa geçmiş oluyordu.

Yunan sanatının bu merkezinde A. Gabriel'i en fazla cezbeden şeyler, evler oldu. Burada meydana çıkarılan enteresan ev harabelerinin plân, ve kesitleri ile birlikte detay etüdüleri, mozaik döşemeleri, hatta mobilyeleri, onun usta kalemi sayesinde **J. Chamonard**'ın neşriyatının içinde yeniden hayat bulmuş oldular(3). Eski insanların yaşayış, ve zevklerinin en canlı akislerini taşıyan ev mimarisine meyli **Delos**'da başlayan Gabriel, son çalışmalarına kadar bu merakından vaz geçmemiştir.

A. Gabriel'in **Delos**'tan sonraki çalışmaları iki ayrı istikamete ayrıldı. Önce **Delos**'dan diğer bir Ege adasına, **Rodos**'a atlayan Gabriel, burada bambaşka bir sanat çevresi ile temasa geçmek imkânını bulmuştu. 1522 e kadar **Rodos şövalyeleri**'nin idaresinde kalan bu ada gerek askerî, gerek ise sivil ve dinî Doğu-Lâtin mimarisinin mimarî eserleri ile dolu idi. XIV. asır başında adayı ele geçiren **Saint Jean şövalyeleri**'nin büyük bir ekseriyetini Fransızlar teşkil ettiğine göre, **Rodos**'taki Lâtin mimarisi bir bakıma, mahallî veya yabancı unsurlar ile karışmış bir Ortaçağ Fransız mimarisi kolu idi. Fransız Maarif vekâletince vazifeli olarak 1911 den itibaren **Rodos**'ta çalışan Gabriel'in kalemi **Rodos** şehrindeki hıristiyan âbidelerinin rölövelerini, eşine nadir rastlanır bir itina ile kağıt üzerine geçirirken, bu genç mimar kendisinde bir artist desinatörden çok daha fazla meziyetler bulundu-

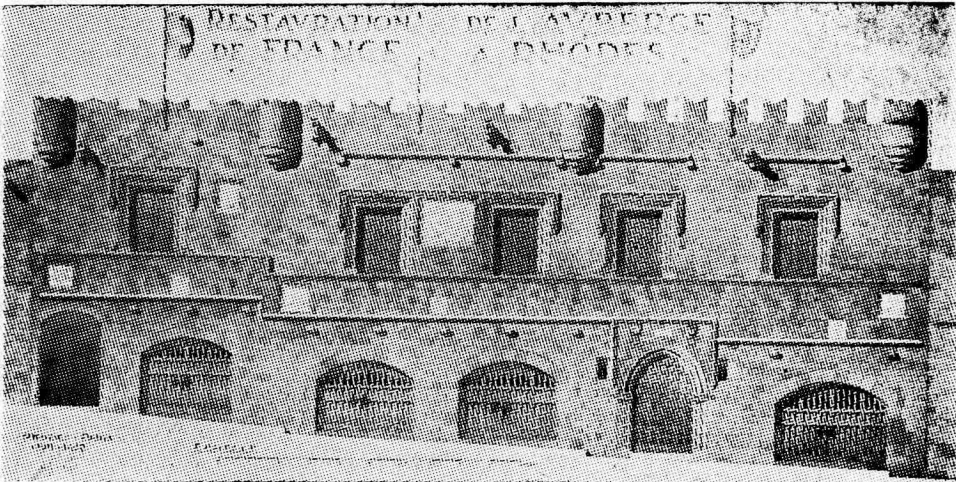
ğunu isbat eden bir eser de meydana getiriyordu. Rodos'un topoğrafyası, kale ve tahkimatı, kiliseleri, saray, ev ve bilhassa hanları hakkındaki desen ve levhalarını değerlendiren iki büyük muhteşem cild teşkil eden metin, onun bir topoğraf, bir tarihçi olarak araştırma kabiliyetini çok iyi bir şekilde gösterdiği gibi, en ağır bir ilmî eserde bile kendisini zevkle okutan, akıcı, hareketli yazı uslubunu da tanıtır(4). Bu abidevî eseri karıştırırken, müellifin burada, Bizans mimarî eserleri ile de temasa geçmek imkânını bulduğu müşahede edilir.

Gabriel'in Delos'dan sonraki çalışmalarına istikamet veren ikinci saha ise diğerlerinden tamamen farklı idi. Onu, 1912 den itibaren Mısır müzesi adına Kahire'de Eski Kahire de denilen Al-Fustat mevkiinde kazılar yapan Mısır müzesi müdürü Ali Bahgat beyin yanında görüyoruz. Halife Ömer zamanında, 640-642 yıllarında Mısır'ın fethinin akabinde Afrika'da ilk islâm şehri olarak Amr ibn-el As tarafından kurulan ve 1168 de tahribe uğrayan Al-Fustat, erken islâm sanatı hakkında hayli bilgi kazandırmıştır. Zengin çanak, çömlek buluntuları yanısıra, ilk islâmî ev mimarisini de gösteren bu kazının mimarî cepheden tetkikini 1920 den itibaren A. Gabriel üstüne almıştı. Gerek Ali Bahgat ile müştereken yazdıkları eserde(5), gerek ise Rodos hakkındaki kitabı ile birlikte onun çifte doktora tezini teşkil eden Al-Fustat kazıları ve Mısırda Arap evinin menşei adlı etüdünde(6) A. Gabriel, bu şehrin ev mimarisini tanıtmıştır.

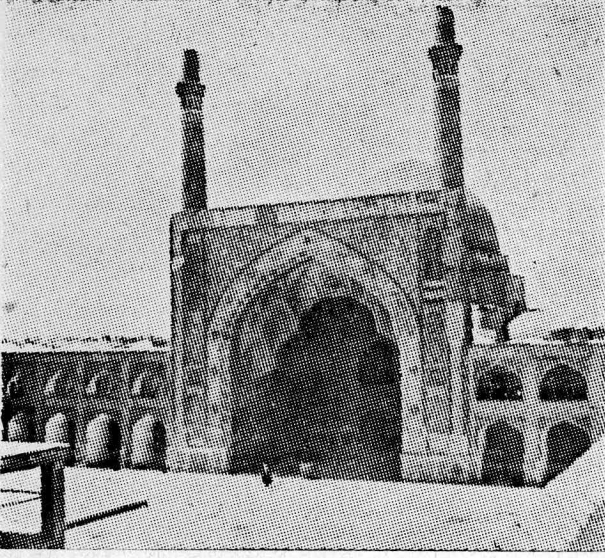
Klasik sanattan Hristiyan sanatına, oradan da nisbeten daha az tanınmış bir başka sanat çevresine, İslâm sanatına atlayan Gabriel, artık

Doğu'nun ve bunun sanatının cazibesine kapılmıştı. Onu 1925 de Suriye'de Kraliçe Zenobia'nın başşehri Palmyra'da Danimarkalı Harald Ingholt ile birlikte arkeoloji araştırmaları ve kazılar yapar buluyoruz. Buradaki abidelerin restorasyonu hakkında Fransız hükûmetine bir rapor veren Gabriel, 1925 de Syria dergisinde yayınlanan Palmyra'da arkeoloji araştırmaları(7) adlı uzun makalesinde, tarihçesi Roma devrinden Emevilerin sonuna kadar uzanan bu şehrin harabelerinde yaptığı müşahedeleri toplu bir şekilde hülâsa eder. Bu ölü şehrin sokak sistemini, Milet'li Hippodamos'un şehircilik prensiplerine uygun bulan, ev harabelerinde ise Delos ile Al-Fustat evleri ile benzerlikler tesbit eden Gabriel'in burada rastladığı basilikalara ayırdığı sayfeler ise, onun Bizans sanatını da ihmal etmediğini gösterir. Suriye'deki araştırmaları arasında Gabriel yine 1925 de, Palmyra ile Rusafa arasında bulunan Kasr-el Heir harabelerine kadar da uzanır. O sıralarda çok tehlikeli bir mntıkada ancak silâhlı kuvvetlerin yardımı ile yapılabilen bu gezide bir zamanlar mamur ve verimli, şimdi ise çorak ve ıssız bir yerde, biri belki V-VI. asırlarda, diğeri ise kuvvetli bir ihtimalle H. 110 (= 728) de Hişam devrinde yapılmış iki kale harabesi ile 9 km. boyunca uzanan muazzam bir sun'î gölün ihata duvarlarını tesbit eder. Gabriel'in her neşriyatı gibi, mükemmel desenler ve plânlar ile süslenen ve yine Syria dergisinde yayınlanan bu etüd(8), geç antik çöl castrum'ları gibi Emevî kaleleri hakkındaki bilgileri de zenginleştirecek mahiyettedir.

Artık Anadolu Türk sanatına kendisini vermiş olan A. Gabriel'in ufak ölçüde dahi olsa bile

Rodos'da Auberge de France

İsfahanda Cuma Camii
La Mosquée Djouma à Isfahan (Iran)

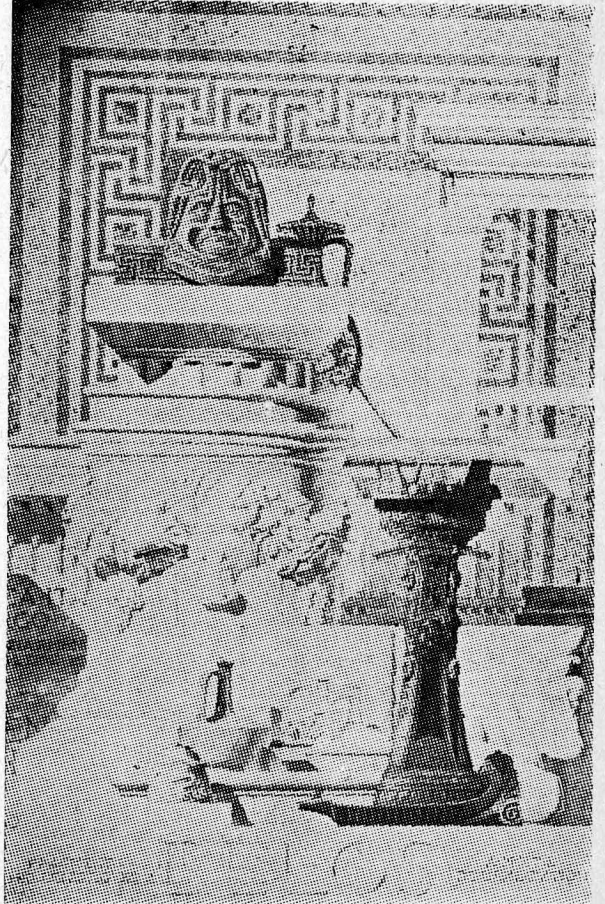
arada sırada yabancı sanat çevrelerine atladığı-
nı tesbit ediyoruz. Dünyanın İlkçağda meşhur
yedi hârikasından birisini teşkil eden **Rodos ko-
los'u** hakkındaki araştırmasını bir misal olarak
verebiliriz. **Bulletin de Correspondance Helléni-
que** dergisinin 1932 yılına ait cildinde çıkan et-
raflı ve dolgun bir makalede M.Ö. 280 e doğru
yapılan bu 32 m. boyundaki devasa **Helios** hey-
kelinin inşa tarzı, duruşu ve yeri bir tarihçi has-
sasiyetiyle araştırıldıktan sonra bir mimar gözü
ile de incelenmektedir. M.Ö. 227 e doğru bir de-
premde devrilerek, M.S. 653 de parçaları Arap-
lar tarafından bir museviye satılan bu muazzam
heykelin, umumiyetle zannedildiği gibi bacakla-
rının açık olmayıp, dik durduğu ve kaidesinin
de muhtemelen **Mandraki (Tersane limanı - Por-
to della Galere)** koyu ağzındaki **Saint Nicolas**
burcu yerinde olduğu, Gabriel'in bu makalesinde
ortaya atılan başlıca fikirlerdir(9).

1934 de İran'da **İsfahan'a** giden A. Gabriel'in
buradan 1935 de **Ars Islamica** dergisinde çıkan
İsfahan Mescid-i Cuma'sı hakkındaki etraflı tet-
kikleri ile döndüğünü biliyoruz(10). O vakte
kadar hakkındaki bilgiler çok eksik veya yanlış
olan bu 170-140 m. ölçüsündeki âbideyi mimarî
ve tezyinî her hususiyeti ile inceleyen Gabriel,
esasî Abbasiler devrinde yapılmakla beraber Bü-
yük Selçuklu sultanı **Melikşah** zamanında yeni
baştan yapılan, sonraları da XIV-XV. asırlarda
ve **Safeviler** zamanında genişletilen, tamir edilen
Mescid-i Cuma'yı güzel fotoğraflar ve cazip de-
senler ile süslenen geniş bir makalede tanıtmak

suretiyle İran'daki islâm sanatı hakkında bili-
nenlere değerli notlar katar.

Artık bütün faaliyetini Türk sanatına has-
retmiş olan Gabriel'in İkinci Dünya harbi arife-
sindeki yıllarda, pek nadir hallerde Bizans sa-
natı veya Bizans topoğrafyası ile meşgul oldu-
ğunu da tesbit etmekteyiz. Müze haline getirilen
Ayasofya(11)'yü Süleymaniye camii ile muka-
yese eden bir tebliğini, 1939 da **Cezayir'de** top-
lanacak **VI. Bizans Tetkikleri Kongresi'ne** sun-
mağı tasarlamış iken, bu kongrenin harp yüzün-
den geri bırakılması üzerine, bu değerli etüdü
ancak bir özet halinde unutulmuş kalmıştır(12).
1948 de Paris'de toplanan **VI. Bizans Tetkikleri**
Kongresi'nde ise onu İstanbul'un Bizans devrine
ait arkeolojik sahaları hakkındaki temennilerini
belirtmekle iktifa ettiğini biliyoruz(13).

İkinci Dünya harbinin sona ermesi ile
A. Gabriel'in kendisini 1935 denberi meşgul eden
geniş bir programı yeniden ele aldığını görüyo-
ruz. Bu defa onu alâkadar eden mevzu **Friky'a'**
dır. **Fransız Enstitüsü'nce** 1936 dan 1939 a ve

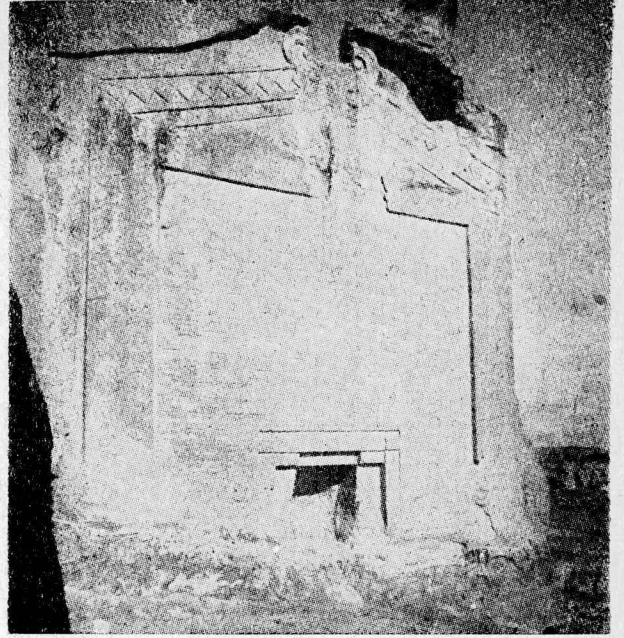
Delos kazılarında bir fragman
Un fragment découvert lors des fouilles de Delos

1948 den 1951 e kadar, **Eskişehir ile Afyonkarahisar** arasında **Yazılıkaya'da Midas şehri** adı verilen eski iskân yeri ile bunun akropolünde yapılan araştırma ve kazılar, burada M.Ö. VII den VI. asıra kadar parlak bir şehrin yaşadığını meydana koymuştur. Sonraları M.Ö. V. asırdan III. asıra kadar yine iskân edilen bu şehire dair bir tebliğ(14) ve bir makalesinde(15) Gabriel, umumiyetle **Midas'ın mezarı** olarak bilinen, kayadan yontulmuş âbideye dair görüşünü açıklar. Ona göre burası bir mezar değil, dinî mahiyette bir demir eritme atölyesi ile alâkalı votif bir âbidedir. 1952 de **Frikya araştırmaları** serisinin ikinci cildi olarak basılan **Midas şehri topoğrafyası**(16) ise, bu **Frik şehri** hakkında bütün bilinenleri, hatta burada 1882 den sonra yapılmış köy evlerinin mimarilerini bile ihmal etmeksizin, toplu bir şekilde ortaya koymaktadır.

A. Gabriel'in çalışma hudutları görülüyorki hayli geniş bir sahaya yayılmıştır. Ancak o, çeşitli sanat sahalarına uzanan bütün bu yolların arasında, hepsinden daha çetin ve yorucu olanı, Türk sanatına gidene tercih etmiş ve hayatının eserini ona ayırmıştır. Türk medeniyeti kendisine yaptığı bu büyük hizmetten dolayı Albert Gabriel'e minnettardır.

Semavi EYİCE

- (1) Société des Artistes Français, **Les Salons d'Architecture**, Paris 1911, 46-47.
- (2) **Exploration archéologique de Délos II 1**: G. Leroux, **La salle hypostyle** (avec la collaboration de Henry Convert, Albert Gabriel), Paris 1909.
- (3) **Exploration archéologique de Délos VIII**: J. Chamonard, **Le quartier du Théâtre**, Paris 1922 ve 1924.
- (4) **La cité de Rhodes (1310-1522) Architecture civile et religieuse, I - Topographie - architecture militaire**, Paris 1921, **II - Architecture civile et religieuse**, Paris 1923.
- (5) Aly Bahgat Bey ile birlikte, **Fouilles d'Al Foustat**, Paris, 1921.
- (6) **Les fouilles d'Al-Foustat et les origines de la maison arabe**, Paris 1923.

Midas mezarı olarak tanınan kaya
Monument dit tombeau de Midas

- (7) **Recherches archéologiques à Palmyre**, «Syria» dergisinde, VI (1926).
- (8) **Kasr el-Heir**, «Syria» dergisinde, VII (1927) s. 302-329.
- (9) **La construction, l'attitude et l'emplacement du Colosse de Rhodes**, «Bulletin de Correspondance Hellénique» dergisinde, LVI (1932) 331-359.
- (10) **Le Masjid-i Djum'a d'Isfahan**, «Ars Islamica» dergisinde, II (1935) 7-44.
- (11) **La nouvelle destinée de Sainte-Sophie**, «Gazette des Beaux-Arts» dergisinde, XIV (1935) 239-246.
- (12) **Sainte Sophie, source d'inspiration de la mosquée Suleymaniye**, Sixième Congrès International d'Etudes Byzantines, Alger 2-7 Octobre 1939, **Résumés des Rapports et Communications**, Paris 1940, s. 230-231.
- (13) **Recherches d'Archéologie Byzantine depuis 1936**, «Anadolu» dergisinde I (1951) 69-74.
- (14) **Frikya'da Midas şehri kazıları, IV. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri** (Ankara 10-14 Kasım 1948), Ankara 1952, s. 225-227.
- (15) **Recherches archéologiques en Phrygie**, «Anadolu» dergisinde I (1951), s. 31-36.
- (16) **Recherches archéologiques en Phrygie**, «Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni», 81-82 (1948).
- (17) **Phrygie, Exploration archéologique, II: La cité de Midas, topographie, le site et les fouilles**, Paris 1952.

Bu Yazı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu
Belleteni'nin 180 sayılı Ocak 1957 ayı
Belleteninden ayrı basımdır.